

ETNOMETODOLÓGIAI REFLEXIÓK EGY PLURILOKÁLIS ETNOGRÁFIAI KUTATÁSRÓL¹¹⁴

1. A múltkoriban a www.cibervalle.com oldalon – Bepillantás¹¹⁵ a globális életvilág mindennapjaiba

Hétfő reggel, 8 óra. Egy kaliforniai kisvárosban a paraguayi Angela éppen felkel. A fürdőszobába menet bekapcsolja a számítógépét, megmossa a fogát, aztán visszamegy a hálószobába, és belép a Messengerbe.¹¹⁶ Megnézi, hogy az ismerősei közül kik

vannak éppen online, aztán elindítja a böngészőjét, hogy direkt a paraguayi Online-fórum, a Cibervalle¹¹⁷ főoldalát nyithassa meg, amely hazájával és a világ minden részén élő honfitársaival köti őt össze. Megnyit egymás után néhány tópicot¹¹⁸ – amelyekben előző este a barátjával társalgott –, hogy lássa, mi történt az éjszaka folyamán a Cibervalle-n. Aztán felébreszti a gyerekeket, felöltözteti őket és reggelit készít nekik. Amikor meghallja az ismerős szignált, amely értesíti arról, hogy valamelyik ismerőse megszólítja a Messengerben, visszaül a számítógéphez. Megnyílik egy privát beszélgető ablak, amelyben a bátyja köszön neki. Nem régóta van Spanyolországban, és alig várja, hogy elmesélhesse neki, hogy megkapta az állást annál az építőipari cégnél, amelynél aznap reggel járt állásinterjún. Röviden csetelnek, aztán Angelának be kell fejeznie a beszélgetést, mert a gyerekek veszekednek a konyhában.

114 A teljes cím magyarul: *Etnometodológiai reflexiók egy plurilokális, számítógépes közvetítésű terepen végzett etnográfiai kutatásról*. Eredeti megjelenés: Heike Monika Greschke: Bin ich drin? – Methodologische Reflektionen zur ethnografischen Forschung in einem plurilokalen, computervermittelten Feld, FQS 8(3), 32. szám, 2007, <http://www.qualitative-research.net/fqs/> Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research (ISSN 1438-5627). Fordította Baumann Tímea.

115 Itt természetesen nem abban az értelemben beszélek „bepillantásról”, hogy a Cibervalle valódi napirendjét írnám le. Az elbeszélési forma, amelyet választottam, hogy az olvasó számára egy jól elképzelhető képet adjak a számítógép által közvetített együttélésről a mindennapokban a Cibervalle-n, hasonlatos a fakció irodalmi műfajhoz. Hasonlóan, mint Capote *In cold blood* című krimije (1965), amely egy valóban kivitelezett bűntényről gondosan összegyűjtött adatokon nyugszik, és ezeket fikatív elbeszéléselemek segítségével egy izgalmas regénnyé sűríti, a Cibervalle mindennapjairól szóló leírás olyan gyakorlatokon és eseményeken nyugszik, amelyeket a Cibervalle-t@gok különböző élethelyein Paraguayban, Kaliforniában, Argentínában, Németországban és a kibertérben résztvevő megfigyeléssel gyűjtöttem egybe. Az elbeszélés annyiban fikatív, hogy tipikus gyakorlatokról és alakokról gyűjtött empirikus adatok alapján konstruált, és egy fikatív situációt egyidejűleg különböző helyi perspektívákból mesél el.

116 Írásbeli azonnali kommunikációra használható program, amely lehetővé teszi ún. kapcsolatlisták (buddy list) létrehozását. Így elmenthetjük a többi résztvevő címet, és azonnal jelzést kapunk a programtól, ha ezek az emberek elérhetők interneten és szintén a Messengert használják. A kommunikáció privát, és általában két főre korlátozódik, ugyanakkor megengedhetjük további résztvevőknek is, hogy csatlakozzanak a beszélgetéshez. A program újabb verziói a csetelés mellett webkamera, voice-chat (egyfajta internetes telefon) használatát, fájlok küldését és online-játékok használatát is lehetővé teszik.

Mindeközben Asunciónban, Paraguay fővárosában, egy irodában Eduardo ebédjével a kezében kényelemben helyezi magát a számítógép előtt, és ugyanezen a fórumon átnézi az éppen megvitatott tópicokat. Egy munkával töltött délelőtt után most kihasználja az ebédszünetet, hogy az ez évi adománygyűjtő kampánnyal foglalkozzon, amelyet szokás szerint karácsonykor a Cibervalle-t@gok¹¹⁹ szerveznek. Ebben a pillanatban Angela üdvözlö a Messengerben. Gyermekai éppen elmélyülten játszanak a gyerekszobában, ezért kap az alkalmon, hogy online-kapcsolatait ápolja. Megkérdezi Eduardot, hogy áll az adománygyűjtő kampány szer-

117 A fórum és használóinak nevét megváltoztattam. Cibervalle [θieberbaLe] a beszélgetőfórumnak egy pszeudonimja, amely névvel a felhasználók közösségüket és önmagukat is (Cibervalle-t@g) megnevezik. A Cibervalle szó az angol cyber előtag hispanizált formájából és a valle [guarani: otthon] szóból áll össze.

118 Tópicoknak [spanyol: téma] a Cibervalle-n az egyes beszélgetésszálakat nevezem a fórumon belül.

119 Az eredeti szövegben Cibervaller@, amely kifejezéssel a szerző a Cibervalle résztvevőit jelöli meg. Az @ karakter használata azt kívánja jelölni, hogy a résztvevő lehet férfi vagy nő is. Ezt a jelölésmódot követve magyarul a könnyebb befogadás érdekében a Cibervalle-t@g kifejezést alkottam meg. [A fordító]

vezése, amellyel ebben az évben egy utcagyerekek számára létrehozott asuncióni magánotthont szeretnének támogatni. Eduardo elmeséli neki, hogy tegnap meglátogatta az otthont néhány további fórumtaggal együtt, hogy megismerhessék az ott élő gyerekeket és gondozóikat, és így képet alkothassanak arról, mire van leginkább szükségük. A Messenger beszélgető ablakán keresztül elküldi neki a tópicó linkjét, amelyet éppen megnyitott. Angela megnézi benne a fotókat, amelyeket Eduardo a gyermekotthon meglátogatása alkalmával készített, és átfutja a sürgősen szükséges dolgok listáját, mely a fotók alatt található. Még tisztáz néhány részlet Eduardóval, és felvet néhány további beszerzendő dolgot, melyeket Eduardo hozzáad a listához. Angela elkéri Eduardo bankszámlaszámát, és megígéri, hogy egy kisebb pénzadománnyal hozzájárul a kampányhoz, és sajnálatát fejezi ki, hogy nem segídezhet helyben az előkészületekben.

Ugyanekkor Irén is megnyitja Messengerét Asuncióban, és arra vár, hogy barátja, Tomás New Yorkban belépjen. Szokás szerint együtt töltik az ebédszünetet. Az időpont egyeztetése nem jelent problémát, mivel a két város ugyanabban az időzónában helyezkedik el. Miközben Tomásra vár, átnézi a fórumon az aktuális tópicókat, felírja magát Eduardo tópicójában az adománygyűjtő akció segítőinek listájára, és aztán csodálkozva állapítja meg, hogy barátja utolsó hozzászólásainál annak a szervernek az IP-címe¹²⁰ szerepel, amelyet otthon szokott használni. Ezek szerint előfordulhat, hogy ma nem is ment dolgozni? Gyorsan küld neki egy üzenetet a Messengeren keresztül a mobiljára, amely folyamatos kapcsolatot biztosít számára a Messengerrel, amikor úton van. Hamarosan csörög a mobilja. Tomás tudatja vele, hogy éppen az orvostól jön, mert előző éjszaka szörnyű hasfájásra ébredt, és így ma reggel nem tudott munkába menni. Még röviden beszélnek, Irén ajánl neki egy fajta Yuyost¹²¹ inni, amelyet nemrég küldött neki postán a Tereréjéhez,¹²² aztán megbeszéljük, hogy este a szokott időben csetelnek. Mielőtt Irén visszatérne a munkájához, még megnyit a fórumon egy

tópicót, amelyben jobbulást kíván a barátjának. A tópicó hamar megtelik jókívánságokkal, melyeket a fórumközösség tagjai küldtek. Ezután Rafael szólítja meg Irént Svájcából a Messengeren keresztül. Olvasta a tópicót, és aggódik Tomásért. Irén elmeséli neki, amit tud, és megígéri neki, hogy tájékoztatja a fejleményekről. Gyorsan kilép a Messengeréből, kifizeti a pénztárnál a kért összeget, majd sietve elhagyja az internet-kávézót, nehogy késve érjen vissza a munkahelyére. Amikor este hazaér a munkahelyéről, rögtön a szobájába megy, és bekapcsolja a számítógépet. Tomás már várja őt. Ágyban fekszik, a számítógép kézközelben van mellette, és úgy állította be a webkamerát, hogy Irén jól láthassa őt. Irén is bekapcsolja a webkameráját. Megbeszéljük, hogy mi újság van velük, és röviden beszélnek a fórum aktuális témáiról is. Ismét vita van az „új” Nickről.¹²³ Feltételezik, hogy az állítólagos „új tag” egy fórumrésztvevő klónja,¹²⁴ és azért szól hozzá a tópicókhoz, hogy másokat provokáljon. Tomás elküldi Irénnek egy tópicó linkjét a Messengeren keresztül a következő kommentárral: „Cibervalle-nek új szerelmes párja van!”. Úgy tűnik, hogy Anastasia és Perrito egymásba szerettek a találkozó alatt, amelyet tegnap rendezett a ciudad del este-i csoport. Irén kíváncsian a linkre kattint, és közvetlenül abban a tópicóban landol, amely a tegnapi összejövetelről számol be. A találkozót abból az alkalomból rendezték, hogy Perrito hazalátogatott. Perrito egyébként New Yorkban él, és csak a szabadságát szokta szülővárosában tölteni. Irén végignézi a fotókat, és somolyog, amikor együtt látja Anastasiát és Perritot. „Nahát, micsoda meglepetés” – gépeli a beszélgető ablakba, amelyben Tomással beszélget, és kijelentésének iróniáját egy kacintó smiley-val fejezi ki. Már régen feltűnt neki a gyakori üzenetváltás Anastasia és Perrito között. Bármely tópicóban is jelent meg az egyik, nem kellett sokat várni a másikra sem. Tomás félbeszakítja Irén gondolatmenetét, és egy sakkpartira hívja ki. A Messenger legújabb verziójával különböző játékokat lehet használni, többek között van sakkjáték is. Végül Irén nyer, és

123 Nick = az a név, amellyel regisztrálhatjuk magunkat aktív résztvevőként egy fórumbeszélgetésben.

124 A fórumkommunikáció esetében megszokott gyakorlat, hogy párhuzamosan több különböző Nicket használnak, amelyek általában különböző személyiségjellemzőket hordoznak, miközben többnyire van egy fő-Nick, amellyel magát a résztvevő nyilvánosan azonosítja. A további Nickeket különösen tabu-témákról szóló beszélgetéseknél, vagy a közösség által nem elfogadott viselkedés követése esetében alkalmazzák, miközben általában tisztázatlan marad, ki áll a klón mögött.

120 Az IP (Internet-Protocol-Adresse) segítségével címet rendelhetünk a számítógépekhez és földrajzilag lokalizálhatjuk őket, ha egy elektronikus hálózatban összeköttetésben állnak egymással. Az IP a számítógépes hálózatban bizonyos értelemben funkcionális megfelelője a telefonszámnak egy telefonos hálózatban.

121 paraguayi gyógynövény.

122 paraguayi nemzeti ital.

győzedelmes arcot vág a kamerába. Tomás nevet, és rákacsint. Holnap – így jelenti be – Irénnek nem lesz semmi esélye ellene. Jó éjszakát kívánnak egymásnak, Irén kilép, kikapcsolja a számítógépet, és lekapcsolja a villanyt.

A www.cibervalle.com egy nyilvánosan elérhető beszélgető fórum az interneten, amely virtuális találkahelyet kínál a világ majdnem minden pontján élő paraguayinak.¹²⁵ A dél-amerikai ország, Paraguay a gazdasági helyzet folyamatos romlása miatt erősen érintett a tartós migrációs mozgásokban, amelyek elsősorban a szomszédos Argentína felé irányulnak, de Észak-Amerikába és Európába (ezen belül főként Spanyolországba) is sokan vándorolnak ki. Az emigráns felhasználóknak a fórum lehetőséget biztosít, hogy imaginárius hazájukkal kapcsolatban maradhassanak, vagy újra közeledhessenek hozzá. A fórum beszélgetésein keresztül naprakész információkat kaphatnak a származási régióból és honfitársaikkal beszélhetnek meg különböző témákat egy olyan bizalmas nyelven, amely a közös tapasztalatok bázisán jön létre. A migrációból következő élethelyzet okán, amelyet a nagy törések, az izoláció és a kockázatok jellemeznek, a Cibervalle – melyet gyakran neveznek „ablaknak Paraguayra” – a felhasználóknak kulturális kontinuitást, közösséget és kölcsönös szolidaritást kínál.¹²⁶ Azoknak a felhasználóknak pedig, akik Paraguayban laknak, a fórum funkciója, hogy nyisson egy „ablakot a világra”, amelyen keresztül idegen életvilágokba pillanthatnak be, szélesíthetik tudásukat és látókörüket, de lehetséges migrációs törekvőiket is előkészíthetik.

125 A Cibervalle-fórum része egy spanyol nyelvű paraguayi internetes portál interaktív kommunikációs környezetének. Még ha a beszélgető fórum potenciálisan el is érhető globálisan, valóságos társadalmi kiterjedése mégis korlátozott. Először is meg kell találni a World Wide Web mélyebb bugyaiban. A www linkelő logikájának következtében annak valószínűsége, hogy valaki rátalál a Cibervalle-fórumra, akkor a legmagasabb, ha Paraguay-jal kapcsolatos információkat keres. Továbbá birtokában kell lennie a spanyol nyelv tudásának, hogy értelmesen részt tudjon venni a kommunikációban. Így globális hozzáférhetősége ellenére a Cibervalle-fórumot ténylegesen elsősorban paraguayiak használják.

126 Sok paraguayi az állami hivatalok megkerülésével valósítja meg migrációs szándékát, gyakran informális utazási ügynökségek segítségével, és így gyakran legális tartózkodási engedély nélkül élnek az egyes országokban. Élethelyzetük ennek megfelelően bizonytalan és rizikókkal teli, mivel tartózkodási helyükön nem rendelkeznek állampolgári jogokkal, és egyúttal azt tapasztalják, hogy anyaországuk állami szerveitől alig számíthatnak kielégítő védelemre (lásd Luna Nueva 2005; Greschke 2005).

Amellett, hogy a virtuális ablakon keresztül be- vagy kipillanthatunk Paraguayból vagy Paraguayba, az elektronikus hálózat lehetőséget ad olyan honfitársak lokalizálására és személyes megismerésére, akik a saját lakóhely közelében élnek. Azonban a szemtől szembeni találkozások, amelyek a fórum segítségével jöhetnek létre, egyáltalán nem helyettesíthetik a virtuális kapcsolatokat. Az adatok elemzése sokkal inkább arra mutat rá, hogy a fizikailag és lokálisan szituált események és kapcsolatok és a virtuális színtér összefonódásai a Cibervalle alapvető jellemzői. Ez azt jelenti, hogy a Cibervalle-t@gok egyes élettereiben rendszeresen vannak lokális találkozók, amelyeket a fórumon keresztül hirdetnek meg, majd azt követően fotók segítségével a fórumon újra alkotják mediálisan, és megosztják a globális közösséggel.

A Cibervalle-ban nemcsak az a meglepő, hogy a legtöbb tagja nem ismerte egymást azelőtt, hogy a Cibervalle-fórumon találkoztak. Az is érdekes, hogy a felhasználók nem csak azért nyúlnak a világhálóhoz, hogy aktuális információkat kapjanak szülőhazájukról, megszervezzék kivándorlásukat vagy politikai, kulturális vagy társadalmi nézeteiket megvitassák, hanem elsősorban azért, hogy mindennapjaikat megosszák egymással. Amint feljebb bemutatuk, a felhasználók virtuális cselekvései nem csak mindennapjaik fontos részét képezik a cselekvők egyes lakhelyén, sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy a Cibervalle-t@gok egy virtuális társadalmi teret konstruálnak meg kommunikatív módon, amelyet együtt „laknak be”, és amely megengedi számukra, a különböző földrajzi távolságok ellenére, az együttélést. Így az anonim elektronikus közösségi hálózat többéves fennállása alatt egy globális életközösséggé vált.

Ugyanakkor a Cibervalle-nak különböző jelentősége van lakói számára, a részvétel életvilágbeli kontextusának megfelelően. Ugyanúgy, mint ahogy különbözik egymástól a lokális találkozók társadalmi jelentősége és kapcsolódásuk a fórum felszínén történő utólagos elmesélésükhöz, az egyéni élethelyzetről függően. Egyesek számára a Cibervalle egy kísérleti mező, ahol például alternatív identitáskreációkat próbálhatnak ki. Mások, főképpen a migrációban élő Cibervalle-t@gok, társadalmi kapcsolataik lényeges részét élik meg benne, és így a Cibervalle az egyéni életvilág központjává is válhat. Az anyaországukon kívül élő résztvevők számára a lokális találkozók egy szituatív társadalmi önértelmezést nyerne, mert lehetőséget adnak arra, hogy honfitársakkal együtt ápolhassák a származási kul-

túrához való kötődésüket és „olyan pillanatokot élhessenek meg együtt, mintha Paraguayban lennének”.¹²⁷ Ezzel szemben a Paraguayban rendezett találkozók leginkább a Ciberville-fórumon való újraalkotásban nyerik el társadalmi jelentőségüket, mivel nagyon erősen orientálódnak a fizikailag távol lévő tagok felé. Amint a bevezető elbeszélés megmutatta, nem csak azért szerveznek Paraguayban találkozókat, hogy az országba látogató tagokat üdvözöljék; lehet például egy jelen nem lévő tag születésnapja is alkalom az összejövetelre. A születésnap bulin készült fotókat rövidesen megosztják a fórumon. A lokális esemény csak virtuális újraalkotásában nyeri el társadalmi jelentőségét, amikor az ünnep testben jelen nem lévő résztvevője és minden más tag is „ott” lehet az ünnepen. Bármilyen kapcsolatot is feltételeznek a cselekvők saját társadalmi valóságuk fizikai-lokális és virtuális-globális dimenziói között, mindenesetre koordinálniuk kell az egyidejű jelenlétet a virtuális és a fizikai térben.

A bevezető fikatív, ám kutatási eredményeken alapuló elbeszélésnek és néhány centrális kutatási eredmény összefoglalójának most elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy az olvasónak egy hozzávetőleges elképzelést adjak arról a társadalmi valóságról, amely a Ciberville pszeudonim mögött rejtőzik. Hogyan lehet azonban egyáltalán etnográfiailag megragadni egy ilyen furcsa társadalmi alakzatot, amely mind a kibertérben, egyidejűleg pedig különböző fizikailag szituált lokalitásokban is lejátszódik, amely kiterjedésében potenciálisan globális, praktikus azonban lokális cselekvés-összefüggésekbe ágyazódik?¹²⁸ Milyen kihívások elé néz az etnográfia mint kutatási program általában és az etnográfusok az egyedi esetekben, amikor megkísérlik társadalomtudományosan megvizsgálni a virtuális társadalmi tereket és a számítógépes közvetítésű kapcsolatformákat?

Míg az első részben megkíséreltem „etnografizálni” egy társadalmi alakzatot a már meglévő kutatási eredmények alapján, a továbbiakban arról lesz szó, hogy módszertani szempontból reflektáljak a kutatási folyamatra, amely ezeket az eredményeket hozta. Ugyan az internet még egy eléggé fiatal technológia, a kibertér mint kulturális

tér létrehozása és betelepítése már eléggé előrehaladott állapotban van ahhoz, hogy sok etnográfusnak az érdeklődését magára vonja. A továbbiakban ezért az internet különböző etnográfiai megközelítésmódjait mutatom be, amelyeket a társadalomtudományos internetkutatás keretein belül használnak, és ezzel összefüggésben néhány kérdést és problémát vitatok meg, amely az itt bemutatott esettanulmány kontextusában vetődött fel.

2. Egérklikkeléssel a terepre? – Etnográfia az internetkutatásban

Először is hangsúlyoznom kell, hogy nem léteznek az internetkutatás. Sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy a világszerte és tömegesen terjedő internet hatására különböző diszciplínák körében, egymástól függetlenül kialakult és folyamatosan fokozódott a társadalomtudományos érdeklődés az internet jelentőségével és használatával kapcsolatban. Ha követjük az alapvető módszertani és ismeretelméleti kérdésfeltevések fejlődését, akkor bizonyos értelemben ebből a vitából levezethetjük az új technológiák terjedésének és használatának történetét. Az ARPANET üzembe helyezése óta, amely egy decentralizált hálózat, és amelyet az amerikai légierő megbízásából fejlesztettek ki abból a célból, hogy háború esetén különböző csomópontok kiesése esetén is lehetővé tegye a (katonai) kommunikációt, a számítógépek világszerte végbemenő hálózatba kötése elektronikus kommunikáció és információcsere céljából nemcsak a tudományos és a katonai intézmények munka- és kommunikációs gyakorlatát változtatta meg. Az internet fejlődése, amely az ARPANET-ből fejlődött tovább, és először tudományos intézmények összekötését szolgáltatta a kommunikáció céljából, majd az 1990-es évek elején a World Wide Web által a kereskedelmi és a privát felhasználást is lehetővé tette, rohamosan felgyorsította az internet-hozzáférés elterjedését az egész világban, és egy még ma is tartó folyamatot indított be, amely az internetet mind több ember számára mindennapi eszközzé teszi az egész Földön.

Az 1990-es években különböző társadalomtudományos diszciplínák fedezték fel maguknak az internetet mint etnográfiai kutatási terepet. A legfőbb érdeklődés először a kibertér vizsgálatára irányult. Számos esettanulmány foglalkozott kulturális alakzatokkal, közösségtípusokkal, kommunikációs műfajokkal, az identitás-kialakítás mintáival

127 Idézet egy fórumfelhasználótól.

128 Az egyre inkább előre haladó globalizációs folyamatok tekintetében nem csak az etnográfiai internetkutatás konfrontálódik ezekkel a kérdésekkel. Régóta beszélnek az etnográfiairól a globalizációs feltételek kontextusában olyan címkékkel, mint „Multi-sited Ethnography” (Marcus 1996) és „Global Ethnography” (Burawoy et al. 2000; Gille – O’Riain 2002).

stb. a kibertérben. Ugyanazzal a sebességgel, ahogy az internet mindennapi és tömegmédiává vált, változtak a kutatói érdeklődések is, és így most már előtérbe kerültek az új technológiák elsajátításának gyakorlatai és azok integrációja a felhasználók mindennapjaiba.

2.1 Mindennapok az interneten: Virtuális etnográfia

Azoknak a társadalomtudományos kutatóknak, akiknek a terepe az interneten valósul meg, nem kell aggódniuk – úgy tűnik első pillantásra – a terepre kerülés miatt. Anélkül, hogy elhagynák az írászatlalat, nem tesznek mást, mint elindítják a számítógépükön a kereső programot, már is kényelmesen a karosszékükből ismerhetnek meg idegen világokat.

Számos nyilvános vitafórum, e-mail listák, személyes honlapok, weblogók,¹²⁹ MUD-ok,¹³⁰ chat-ek stb. kínálnak bepillantást a kibertér szép, új világába. Az etnográfusok anélkül, hogy reflektálniuk kellene arra, hogy hogyan befolyásolták a terepet, a néma felhasználó (lurker)¹³¹ biztonságos pozíciójából figyelhetnek meg online-közösségeket, miközben azok politikai témákat vagy televíziós sorozatokat tárgyalnak ki, családi életüket vagy legutóbbi nyaralási élményüket mutatják be, virtuális világokban fantasztikus identitásokat kreálnak, öngyógyító csoportokban egymásnak vigaszt és támogatást nyújtanak, vagy sok más tevékenységet végeznek.

A társadalomtudományos internetkutatás első évtizedét tényleg az az elképzelés vezérelte, hogy a kibertérrel egy további valóságmező nyílik meg, amely a cselekvők életvilágbeli kontextusaitól függetlenül egy egyéni dinamikát bont ki, és egy kísérleti tereppé alakul a többszörös identitás-kialakítások, közösségi és kommunikációs formák számára (Jones 1995; Turkle 1995). A következő érveléssel az online-etnográfia a kibertér mint önálló kulturális, illetve társadalmi tér feltérképezésére szorítkozik: „that on-line communications can be analysed

in their own terms for the forms of meaning, the shared values and the specific contextual ways of being which emerge in on-line environments” (Hine 1998). A terep létrehozásának problémáját általában egyes e-mail-listák, chatek vagy vitafórumok kiválasztásával oldják meg. Ezek után a terepmunka vagy a nyilvánosan elérhető kommunikációs platformok anonim megfigyelésére és szövegelemzésére szorítkozik, vagy a kutatók időnként tagokká válnak a kutatási terepen, így egy résztvevői perspektívát szereznek és tudásukat az internet felhasználókkal történő interakciókban mélyítik el azzal, hogy maguk is megtanulják a terepet a gyakorlatban használni.

2.2 Internet a mindennapokban: Az életvilágba kontextualizált internethasználat etnográfiaja

Attól eltérően, ahogy azt az internetkutatás első évtizedében prognosztizálták, az internet kevésbé vezetett olyan virtuális világok létrejöttéhez, amelyek – a felhasználók a reális életszituációjától, élettörténetétől és testétől – független identitástervezeteket és életmódokat hoztak volna létre. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy mind a kibertér kialakítása, mind értelemtel magyarázata kikerülhetetlenül összekapcsolódik az egyének fizikai, életvilágbeli helyzetével, mint ahogy a virtuális aktivitások is hatással vannak mindennapjaikra. Boase, Chen, Wellman és Prijatelj a következő megállapítással a figyelmet az interneten és az internettel megjelenő társadalmi aktivitások fizikai-kontextuális vonatkozásaira és kereteire tereli: „people do not exist as ethereal creatures” (2002:1). Az internethez való hozzáférés helye véleményük szerint nem csak a használat közbeni viselkedésmódot befolyásolja, „the place where people use the Internet also affects who will be online and with what sort of facilities” (u.o., 2002:1).

Az internetkutatás második évtizede vissza is tükrözi az internet mindennapivá válásának a folyamatát. „Where the first age of the internet was a period of exploration, hope and uncertainty, the second age of the internet has been one of routinization, diffusion and development” (Wellman – Hogan 2004:5). Tehát az internetkutatás második évtizedét kevésbé határozzák meg a kibertérbe, mint egy további virtuális valóságmezőbe vetett remények, fikciók és utópiák, sokkal inkább arra kérdeznék rá a felhasználók szempontjából, hogy miképpen integrálják az internetet a mindennapjaikba (Bakardjieva – Fraser 2001; Wellman

129 Egyfajta digitális magazin, illetve internetes napló, amelyet egyenként vagy másokkal együtt használhatunk, hogy személyes gondolatokat, véleményeket, élményeket stb. a www-n nyilvánosan megosszunk.

130 Rövidítése a „Multi-User-Dungeon” kifejezésnek, amely egy (általában szöveges) interaktív szerepjáték megnevezése az interneten.

131 Kifejezés az internetszargonból, amely a beszélgetésfórumok, chatszobák, hírcsoportok és levelező listák anonim felhasználóinak pozícióját írja le.

– Haythornthwaite 2002). Kendall (1999) következetesen kiáll a résztvevő megfigyelés módszere mellett az internetkutatás esetében, amely a virtuális térben történő események mellett a számítógép előtti helyzetet, illetve a felhasználók kontextusát is képes megragadni. Klemm és Graner az új technológiai elsajátításának kommunikatív gyakorlataira fókuszál, és a képernyő előtt történő kommunikatív eseményekre koncentrálnak, mivel a technológiai termékekről folyó beszéd is fontos forrás „a számítógép mint médium nyelvi-kommunikációs konstrukciójának vizsgálatához a mindennapok és a felhasználó(csoport)k perspektívájából”.¹³²

2.3. Az internet jelentősége a transznacionális népesség számára

Azonban ez az életvilágra orientáló hozzáállás, amely az internet mint mindennapi médium társadalomtudományos megértését jellemzi, idáig főként a (kulturális és földrajzi értelemben) nyugati felhasználó csoportokra korlátozódott. Ugyan egyre inkább felismerik az internet jelentőségét a transznacionális migrációkutatásban is, a nyugati szituáltágú, „letelepedett” népességgel összehasonlítva a transznacionális kutatás által azonosított internet-felhasználókat csak marginálisan veszik figyelembe mint hétköznapi cselekvőket. Ehelyett a kutatási érdeklődés eddig főként a politikai, illetve etnikai szempontból releváns témákra irányult. Míg a letelepedett népesség esetében az internetet mindennapi médiumként értelmezik, addig a transznacionális tanulmányok esetében a felhasználók életvilágbeli kontextusát módszertanilag elspórolják. Ezekben a tanulmányokban a kibertér az etnikai, illetve nemzeti identitás kifejezésének helye (Adams 2004), vagy egy olyan platform lesz, ahol politikai hatást lehet gyakorolni az anyaországra (Uimonen 2004), vagy amelyen „virtuális diaszpórák” jönnek létre (Karim 2003).

Ebből a hozzáállásból az következik először is, hogy a kibertér ismét a való élettől független – most éppen etnikailag strukturált – valóságmezőként határozzák meg. Továbbá a „letelepedett” népességgel összehasonlítva egy töredezett képet kapunk a migrációs tapasztalattal rendelkező cselekvőkről, amely a migránsokat elsősorban mint

politikai cselekvőket mutatja be, akiknek identitása mindenekelőtt etnikailag meghatározott. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy a legtöbb migrációs tapasztalattal rendelkező ember mindennapja – ugyanúgy, mint más emberek mindennapjai – nem annyira a politikai aktivizmus által meghatározottak, mint inkább az életben praktikus kérdések és a privát kapcsolatok ápolása által. Ez utóbbiak azonban a transznacionális népesség esetében gyakran nagy földrajzi távolságokat ívelnek át, ami miatt a globális kommunikációs technológiák mindennapi használatának hatásai a migrációs kontextusokban társadalomtudományos szempontból nagyobb relevanciával bírnak.

2.4 Trinidadtól az internetig

A kevés kivételek egyike Miller és Slater tanulmánya, akik az internet és a kibertér hétköznapi jelentőségéhez Trinidad nézőpontjából közelítenek. Hogy a virtualitás módszertani misztifikálásától elhatárolódhassunk, a következőt ajánlják: „if you want to get to the Internet don't start from there” (2000:5). A szerzők véleménye szerint a virtualitást nem előfeltételezhetjük az internet tulajdonságaként. Ennél fogva azt a megfigyelést, hogy az interneten kialakuló társadalmi kapcsolatokat bizonyos helyzetekben maguk a cselekvők mint járulékos, a fizikai életvilágtól független valóságmezőt interpretálják, a szerzők a kutatás tárgyává teszik, ahelyett, hogy a vizsgálat megkérdőjelezetlen kiindulópontjának fogadnák el. Trinidad empirikus példáján keresztül vizsgálják a terepen az internethasználat sokszínű praktikáit és beágyazódásukat az emberek mindennapjaiba, valamint azok visszahatását Trinidad társadalmi helyzetére. Ezzel együtt a digitális prezentációt is tekintetbe veszik.

Miller és Slater maga formálja kérdéssé saját – az antropológiai hagyományban egy szigetre korlátozódó – lokalitás fogalmát. Céljuk, hogy megértsék, hogy az internettechnológiákat hogyan használják és integrálják egy meghatározott helyi kontextusban (2000:1). Ezzel együtt azonban arra is jutnak, hogy Trinidadban a lokális jelentésű bőven túlnyúlik a szigeten, „because Trinidad stretches diasporically over much of the world” (uo.). Valóban, a transznacionális kapcsolatok mediális fenntartása a trinidadiak életében a tanulmány egy központi aspektusa, noha ezt elsősorban a szigeten maradtak szemszögéből mutatja be. A szerzők ajánlását követve, hogy ne az interneten induljunk, ha az internethez akarunk jutni, meg-

132 „Erforschung der sprachlich-kommunikativen Konstruktion des Mediums Computer aus der Perspektive des Alltags und aus der Perspektive der Nutzer(gruppen)” (Klemm – Graner 2000:159).

kérdezhetjük, hogy milyen implikációi lettek volna az interneten keresztüli terephez való közelítésnek ebben az esetben. Valószínűleg Miller és Slater arra a következtetésre jutott volna, hogy a trinidadai internet sokkal erősebben meghatározott a szigeten kívülről. Ez a megállapítás valószínűleg ahhoz vezetett volna, hogy a terepkutatás tervezésénél több lokalitást vonjanak be, és megfigyeljék az internet jelentőségét és integrációs erejét a migrációban élő internet-felhasználók mindennapjaiban.

2.5 Megfigyelés részvétel nélkül? – Megjegyzések a néma felhasználó (lurker) gyakorlatairól a virtuális etnográfiában

A virtuális etnográfiában megkülönböztethetünk résztvevő és nem résztvevő megfigyelést. Ez a megkülönböztetés számomra legalább annyira problematikus, mint a döntés a megfigyelésnek csak az egyik formája mellett vagy ellen. Az etnográfiai kutatásnak az a célja, hogy a társadalmi alakzatokat a cselekvők saját, belső perspektívájából értse meg. Mivel a néma felhasználás (lurken) a nyilvánosan elérhető internetalapú kontextusokban egy elfogadott társadalmi gyakorlat, így a nem résztvevő megfigyelés utat nyit a számítógépes közvetítésű társadalmi élet azon dimenziói felé, amelyek egy néma felhasználó számára megnyílnak, és amelyeket bizonyos értelemben neki is címeztek. Ez azt jelenti, hogy a néma felhasználás (lurken) a terep saját gyakorlatához tartozik, ennél fogva a kutató is alkalmazhatja. Ugyanakkor fel kell tenni a kérdést, hogy egyáltalán beszélhetünk-e nem résztvevő megfigyelésről, ha a terep előre számol az anonim megfigyelővel mint szereppel.

Továbbá figyelembe kell venni, hogy a néma felhasználó (lurker) pozíciója csak egy a sok közül, amelyből a virtuális nyilvános térben egy társadalmi mező áll. Ha az etnográfusok csak erre az egy nézőpontra hagyatkoznak, akkor ennek megfelelően az általuk választott társadalmi összefüggés jelentésstruktúráinak megértése behatárolt marad. De mit nem látunk vagy nem értünk, ha a társadalmi gyakorlatok mediális prezentációit anonim módon a képernyőn keresztül követjük? Beaulieu hangsúlyozza a következő összefüggést: „Like in more conventional fieldwork, knowledge comes from engagement and interaction, always both purposive and incidental” (2004:150). Mann és Stewart is rámutatnak a néma felhasználó megismerési hatáira, amennyiben szólnak az internetalapú kommunikációs terek rejtett területeiről („hidden areas”),

amelyeket nem lehet elérni csupán megfigyeléssel. „It is only researchers who both 'find' these secret places, and who then negotiate access, who begin to grasp the boundaries of the community” (2000:90).

Kiderül tehát, hogy a számítógépes kutatási terep virtuális dimenziói is már meglehetősen komplexek és a bevonódás különböző szerepeit és fokait követelik meg, amelyeket egy etnográfiai kutatás során figyelembe kell venni. Ha tehát egy etnográfiai kutatás nem csak azt célozza, hogy egy virtuális társadalmi tér kulturális jellemzőit megértse, hanem az a kérdés még inkább érdeklő – mint a fentebb megvitattott esetben –, hogy mi a jelentősége a cselekvők szemszögéből, és ezen kívül meg akarja magyarázni a technológiák elsajátításának és integrációjának speciális gyakorlatait, akkor a kutatók nem kerülhetik meg, hogy a felhasználók fizikai-lokális kontextusaival is foglalkozzanak.

Összefoglalva megállapítható, hogy az etnográfia határozottan kínál lehetőségeket arra, hogy hozzáférhessünk mind a virtuális társadalmi terek kulturális jellemzőihez, mind a cselekvők értelmezési mintáihoz és az új technológiák domesztikációjának speciális gyakorlataihoz, amennyiben nyitott azoknak a jelenségeknek az önálló logikája irányában, amelyeket vizsgálni akar, és módszertani és konceptuális eljárásaiban igazodik a terep sajátos jellemzőihez. Miközben az etnográfia kísérletet tesz, hogy megfeleljen ezeknek a kihívásoknak, inspirációt nyerhet néhány etnometodológiai premiszától és elvtől.

2.6. Kitekintés: Etnometodológiai megjegyzések az etnográfia számára

2.6.1. "Unique adequacy requirement" az etnometodológiában

Azzal a premisszával, hogy egy kutatási tárgyról csak annyit lehet megtudni, amennyit a felhasznált módszerek „elárulnak” róla, az etnometodológia alapítója, Harold Garfinkel megfogalmazza az „unique adequacy requirement” (Garfinkel & Wieder 1992) radikális módszertani posztulátumát: ahhoz, hogy egy kutatási tárgy sajátosságait megragadhatassuk, a módszereknek és a fogalmaknak, amelyekkel a kutató a tárgyhöz közeledik, egyedi módon kell a tárgyhöz illeszkedniük. Ahelyett, hogy előre elhatároznánk, hogy milyen kutatási módszert használunk, amellyel aztán, mint egy statikus formával, a kutatási tárgyat befedjük, a „módszertani kosztümöt” méretre kell szabni, hogy a kutatandó tárgy

egyedi alakzatát leképezhesük (lásd Bergmann 1993). Hasonló elv érvényes a tudományos előtűdés felhasználására is. A kutatókat itt is visszafogottságra, illetve a fogalmak heurisztikus használatára szólítják fel. Ha a jelenségek egyedi logikájára akarunk hagyatkozni, akkor „nem írhatják le a kutatóndó tárgyat előre megadott koncepciókkal, hanem a leírás koncepcióit magából a tárgy megfigyeléséből kell nyerniük”.¹³³ Naiv gondolat lenne azonban, hogy az elméleti és a módszertani előtűdást csak úgy le lehetne vetni a kutatási terep előszobájában, mint egy kabátot. Ugyanígy hamis lenne, ha abból indulnánk ki, hogy az etnometodológiai kutatók teljesen nélkülözhetik az elméleti és a módszertani képzést. Éppen ellenkezőleg: amennyire fontos a széleskörű módszertani képzés egy tárgyadekvát módszertani korpusz genesiséhez, épp annyira nélkülözhetetlen a mindennapi elméleti és szociológiai koncepciók repertoárja ahhoz, hogy jelenségeket egyáltalán megragadhassunk és értelmesen interpretálhassunk. Hogyan oldhatjuk fel azonban azt a paradoxont, hogy egyrészt a társadalmi jelenségeket csak saját kommunikatív eszköztárukon keresztül érthetünk meg, másrészt a jelenségek egyedi logikája eltűnni látszik a kutatók fogalmai mögött? Vagy másként fogalmazva: hogyan írhatunk le valamit és juthatunk „az új” nyomára anélkül, hogy régóta ismert fogalmakat használnánk?

2.6.2. „Becoming member” mint elv

Az egyik lehetőség arra, hogy hozzáférhessünk a cselekvők értelmezési mintáihoz és gyakorlataihoz, ha a kutató egy időre résztvevő lesz a kutatási terepen – amint ezt a módszert az etnográfia és az etnometodológia is alkalmazza. Az etnográfia számára, különösen az életvilág elemzése keretében, a terep gyakorlatainak megtanulása lehetővé teszi, hogy kompenzálja azt a dilemmát, hogy mások szubjektív tudása direkt módon nem hozzáférhető. A kutató egy belső perspektívát vesz fel, és megpróbál „a kutatótt világgal a lehető legbizalmasabb kapcsolatba kerülni... És ezzel együtt a világot valamilyen normalitás ideális típusának szemüvegén keresztül rekonstruálni”.¹³⁴ Az etnográfia tehát azt célozza meg, hogy a

133 „einen beobachteten Sachverhalt nicht in vorgegebenen Konzepten beschreiben, sondern [müssen] die Konzepte der Beschreibung aus der Beobachtung des Sachverhaltes selbst ... gewinnen” (Bergmann, 2006:19).

134 „mit der zu erforschenden Welt hochgradig vertraut zu werden. ... die Welt gleichsam durch die Augen eines idealen Typs (irgend-) einer Normalität hindurchsehend zu rekonstruieren (Honer, 2003:198).

cselekvők szubjektív értelmi struktúráit rekonstruálja, és azt ajánlja a kutatóknak, hogy ennek érdekében tanulják meg a kutatási terep gyakorlatait.

Ha most közelebbről tekintünk a kutatási gyakorlatra, megállapíthatjuk, hogy a leggyakrabban az adatlétrehozás és -elemzés rekonstrukciós eljárását használják (Bergmann 1985). A társadalomtudományos gyakorlat abban nem különbözik a mindennapok gyakorlatától, hogy ugyanúgy alkalmazkodik a rekonstruált társadalmi valósághoz, amennyiben az elmúlt eseményekhez utólagosan értelmet és koherenciát rendel. Ez vagy a kutatás alanyaival való interakcióban történik meg, például narratív vagy biográfiai interjú formájában, vagy a kutatók saját forogatókönyvében, például megfigyelési és emlékeztető protokollok elkészítésében. Ahhoz azonban, hogy egy élettörténetet vagy egy eseményt rekonstruálva érthessünk meg, kutatók először is saját mindennapi és tudományos értelmezési mintákra vannak utalva. Más szavakkal: akkor is, ha intenzíven a terepre hangolódnak, és megpróbálnak felvenni egy belső nézőpontot, végül mégiscsak saját értelmezési mintáik és relevancia-struktúráik – még ha ezek a tereppel való interakcióban változtak is – azok, amelyekkel kutatási terepük társadalmi valóságát felfogják. A felhasznált módszerek és fogalmak, a feltett kérdések, a szelekció és annak leírása, amit megfigyeltek és relevánsnak tekintettek, vagy azoknak az eseményeknek az értelem szerinti rekonstrukciója, amelyeket a terep-kutatás során megélték, mind-mind meghatározó mértékben járulnak hozzá a terep megkonstruálásához. „A kutatónak tehát abban, ami adatként előtte áll, lényeges része van, ennek pedig az a következménye, hogy az adatokban önmagát is újra látja”.¹³⁵

Etnometodológiai szempontból a „becoming member” elv kevésbé a szubjektív értelem rekonstrukciójára irányul, sokkal inkább annak a társadalmi rendnek a rekonstrukciójára, amely jellemző az adott társadalmi helyzetre. Csatlakozva Schütz gondolataihoz, miszerint a társadalmi világ értelemtelten módon strukturált és elrendezett, az etnometodológia azt javasolja, hogy arra fókuszáljunk, „hogyan” jön létre a társadalmi rend, hogy így utat találjunk a kutatási tárgy sajátos jellemzőihez. Ezzel elhatárolódik Parsons rendszerfunkcionalista szemléletétől, aki a társadalmi rendet egy a társadalom egyes tagjaitól

135 „Der Forscher hat also an dem, was er als Daten vor sich hat, wesentlichen Anteil, mit der Folge, dass er sich in seinen Daten immer auch selbst begegnet” (Bergmann 2006:22f.).

függetlenül létező, kulturális értékrend befogadásával magyarázza (Heritage 1984; Bergmann 1988). Ezzel szemben az etnometodológia a társadalmi rendet nem tekinti előre adottnak, és a figyelmet a makroszintről a mikroszintre irányítja, ahol a társadalmi rendet a cselekvők interakciója hozza létre szituatívan. Kulturális értékeket és normákat az interszjektívan megosztott értelmezési gyakorlat értelmében így tehát nem lehet kielégítő mértékben közvetíteni szocializációval. Sokkal inkább az a kérdés, hogy milyen a cselekvők kommunikációs kompetenciája, hogyan tudják a kulturális értékeket és normákat a helyzetnek megfelelően interpretálni. A cselekvők interaktívan döntenek el, hogyan kell az adott helyzetet értelmezni, és milyen cselekvési lehetőségek mérvadóak. Vagyis: egy társadalmi eseményt először cselekvés-végrehajtás közben definiálnak. Mindeközben a cselekvők mindennapi gyakorlatokat használnak, ún. *etnomódszereket*.

Ennek következtében az etnometodológia leginkább annak felismerésében és vizsgálatában érdekelt, hogy „hogyan lehet a világot mint értelem-teli módon strukturált, rendezett, az események lefolyásában kiszámítható, ugyanakkor mégis gyakran kiszámíthatatlan világot megtapasztalni, leírni, magyarázni és láthatóvá tenni”.¹³⁶ Vagyis az etnometodológia a társadalmi valóság létrehozásának interaktív folyamatára fókuszál, és megpróbálja azonosítani a társadalmi világ adott szeletének immanens rendjét. Ehhez a társadalmi interakció következő premisszáját veszi alapul:

„Mutual intelligibility is only made possible in and through the enactment of recognizably recurrent local orders of shared enacted practices. ... If the individuals are to achieve mutual intelligibility in their endeavors they must produce practices that others recognize the meaning of” (Rawls 2002:25).

Ha tehát egy sikeres interakció előfeltételének számít, hogy a cselekvők által felhasznált eljárások egy társadalmi tény definíciójára mindkét fél számára megfigyelhetőnek és felismerhetőnek kell lenniük, akkor ezek a kutatók számára is megfigyelhetőek és felismerhetőek. A két korábban bemutatott módszertani elv („unique adequacy requirement” és „becoming member”) itt szorosan összekapcsolódik, mivel az etnomódszerek elsajátítása lényeges feltétele annak, hogy az immanens társadalmi rendet egy-

általán felismerjük és a terep fogalmaival leírhatjuk. Egyúttal a „becoming member” elvnek egy további előnye van, amelyet az etnometodológia felhasznál. Ha kívülálló kerülnek a terepre, a terep társadalmi rendjét megzavarják, mivel ezek az emberek még nem ismerik a rend fenntartásának szabályait és gyakorlatait. A kompetens tagok számára egyértelmű etnomódszereket ebben az esetben nyilvánvalóvá teszik, az új tagok számára bemutatják, és a társadalmi rendet visszaállítják. Ugyanez érvényes a szabályszegekre, vagyis azokra a tagokra, akik ellenállnak az implicit szabályoknak és ezzel veszélyeztetik a társadalmi rendet, amely egyben alkalmas ad a szabályok nyilvánvalóvá tételére. Így a terepre lépés (Lindner 1981; Wolff 2003) és a „becoming member” folyamata fontos adatforrásként kezelendő a terep társadalmi rendjének vizsgálatakor, miközben más krízishelyzeteket, például az új tagok, illetve a szabályszegek kezelését is tekintetbe vehetjük az eredmények igazolásának érdekében.

Az a módszertani koncepció, amelyet a továbbiakban bemutatunk, mind a Multi-sited-Ethnography-ról (Marcus 1996), mind az etnometodológiától átvett gondolatokat. Összeköti a „becoming member” elv etnometodológiai és etnográfiai aspektusait, hogy egyrészt hozzáférhessen az interakciómezők sajátos struktúrájához, másrészt a vizsgált technikai-társadalmi összefüggésrendszer jelentését az adott cselekvők perspektívájából, az ő életvilágbeli kontextusába beágyazódva érthesse meg. Megragadva a feltett kérdéseket egy plurilokális és számítógépes közvetítésű terep létrehozásával kapcsolatban, a terepkonstrukció egy lehetőségét kínálom fel, amely – Miller és Slater után szabadon – a következő ajánlással jár: „if you want to get to the Internet start from there but don't stop there”.

3. Egy globális életvilág létrehozása: bepillantás az etnográfiai gyakorlatba egy plurilokális számítógépes közvetítésű terepen

A Ciberville-ről szóló esettanulmány etnográfiai terepmunkán alapszik, amelyet 2003 augusztusa és 2005 decembere között az interneten, és 2004 novemberében és 2005 áprilisa között a vizsgált csoport tagjainak néhány életterében (Paraguayban, Argentínában, Kaliforniában és Németországban) folytattam. Az empirikus adathalmaz, amelyre az esettanulmány épül, különböző adatformátumokból áll, amelyek egyrészt rekonstrukciós, másrészt regisztráló eljárás-

136 „wie die Welt als eine sinnhaft strukturierte, geordnete, in ihren Ereignisabläufen erwartbare, zugleich jedoch oftmals unwägbarere Welt im alltäglichen Handeln erfahren, beschrieben, erklärt und sichtbar gemacht wird” (Bergmann 1988:21).

sokon nyugszanak. Vagyis, míg az adatok egy részét résztvevő megfigyeléssel szereztem, addig az adatok másik része esetében a kommunikációk archivált másolatairól van szó, amelyeket a Cibervalle-n keresztül folytattak, tehát ezek olyan adatok, amelyeket „annyiban 'természetesnek' vehetünk, amennyiben eredeti habitusukban tartjuk meg őket, és a társadalom-kutató és felvevőkészüléke jelenléte nélkül is hasonló módon mennének végbe”.¹³⁷

Az első közeledés a terephez online történt, vagyis a Cibervalle-fórumon zajló kommunikációs aktivitások szisztematikus megfigyelésével. Mivel meg akartam vizsgálni, hogy az internet mindennapi használatában milyen társadalmi gyakorlatok jönnek létre migrációs kontextusokban, szükség volt arra, hogy további mediális és fizikai-lokális kommunikációs tereket vonjak be az etnográfiai fókuszba, már a kutatói érdeklődésből adódóan is. Ez tovább konkretizálódott a fórumon megfigyelt kommunikációs gyakorlatok alapján is. Ugyanis már a beszélgető fórum online megfigyelése során is kiderült, hogy a társadalmi élet a Cibervalle-n különös módon meghatározott a felhasználók különböző lokális, életvilágbeli kontextusainak összekapcsolása által egy közösen megosztott globális kommunikációs térben.

Az „unique adequacy requirement” etnometodológiai premisszát követve a módszerek kialakítása fokozatosan a terep gyakorlataihoz és társadalmi rendjéhez alkalmazkodva történt. Eközben a Multi-sited-Ethnography gyakorlatát ültettem át a gyakorlatba, hogy egyrészt a kutatási terepet ésszerűen lehatároljam, és a releváns dimenziókat, lokalitásokat, cselekvőket és (mediális) gyakorlatokat meghatározzam. Másrészt a többterepűség konkrét lehetőségeit használtam ki, hogy a terep különböző dimenzióit egymással összefüggésbe hozzam. A továbbiakban röviden bemutatom a módszertani koncepció néhány sarokkövét, majd reflektálok a Cibervalle-esettanulmány kutatási tapasztalataira a terepre kerülés és a terepen-lét kérdéseivel kapcsolatban.

3.1. A kutatási terep esetcentrikus konstrukciója

A kutatási terep esetcentrikus konstrukciója alatt itt a terep lehatárolását a releváns dimenziók, társadalmi kapcsolatok és szerepek, gyakorlatok és loka-

litások meghatározását értem. Vagyis egy meghatározott eseményre fókuszálok, és szisztematikus megfigyelem az aktivitásokat, amelyek e körül az esemény körül zajlanak. Ez eljárás előnye főként azzal magyarázható, hogy az időbeli, térbeli és társadalmi relevanciákat maga az esemény hozza létre, és nem a kutató állapítja meg akaratlagosan. Az esemény, amelyen a Cibervalle-vizsgálat terepkonstrukciója alapszik, egy tüzeset egy szupermarketben Paraguay fővárosában, amelyben több, mint 400 ember vesztette életét. A tűz kitörésekor a szupermarket tulajdonosa meghagyta, hogy zárják be az ajtókat, hogy megakadályozza, hogy a vásárlók elhagyják az épületet fizetés nélkül. Ezzel a felfoghatatlan hozzáállással pedig elérte, hogy Paraguay egy rövid időre a globális érdeklődés középpontjába került. Ez a tüzeset a Cibervalle-fórum online megfigyelésének első fázisa során történt. Körülbelül egy hétig a katasztrófa határozta meg a fórumaktivitásokat, azután a téma majdnem olyan váratlanul tűnt el, mint ahogyan jött. Lemásoltam és archiváltam minden tópicot a Cibervalle-fórumból, amelyet az esemény körül létrehoztak. Egy a kvalitatív adatok feldolgozását segítő programmal (Atlas.ti) lehetővé váltak az első kategorizálások és a további terepkutatás tervezése.¹³⁸

Az elemzésnek ebben az első lépésében releváns helyeket, résztvevői státusokat, társadalmi pozíciókat, gyakorlatokat és dimenziókat lehetett azonosítani. Egyértelművé vált, hogy a Cibervalle társadalmi alakzat – a résztvevők bevonódásának mértékétől függően – a globális hálózat és a globális életközösség közötti kontinuumban mozog. A Cibervalle földrajzi kiterjedésében potenciálisan globális, ugyanakkor van egy egyértelmű földrajzi hovartartozási referenciája (Paraguay), és ezen kívül pedig lokális szubközösségekben jön létre, főként Paraguayban, Argentínában, az USA-ban és Európában. A lokális szubközösségek alakulása és egymáshoz való viszonyuk elsősorban a lokális találkozókon és azoknak a Cibervalle-fórumban tör-

138 Atlas.ti a megalapozott elmélet (grounded theory) alapján dolgozik, vagyis nem csak az adathalmaz szisztematikus kódolását teszi lehetővé, hanem a különböző kódok között kapcsolatokat is létre lehet hozni, memókat lehet készíteni, és ezeket össze lehet kötni az adathalmaz megfelelő részével, illetve a megfelelő kódokkal és más memókkal. Az Atlas.ti-t akkor is lehet eredményesen használni, ha valaki nem a megalapozott elmélettel dolgozik, hogy az adathalmazt rendezni tudja, és kategóriákat állíthasson fel. Az Atlas.ti a kutatás első felében mutatkozott meg nagyon munka-megkönnyítő segítségként, vagyis az adathalmaz rendezésénél és a kommunikációk elemzésénél, amelyek a Cibervalle-n a tüzeset kapcsán folytak.

137 „die insofern als 'natürlich' gelten können, als sie in ihrem originären Habitat belassen werden und auch ohne den Sozialforscher und sein Aufzeichnungsgerät abgelaufen waren” (Bergmann 2003:531).

tendő utólagos dokumentációján alapszik. Végül az elemzés kimutatta, hogy a nyilvánosság mint rendszerjellemző a Ciberville-n zajló társadalmi eseményekre nagy hatással van. Ebből következően a Ciberville kommunikációs struktúrája triádként írható le, amelyhez az aktívan kommunikálók mellett a közönség is tartozik. A további terepkutatás során a résztvevők fizikai-lokális kontextusait és kommunikációs gyakorlatait kellett közelebből szemügyre venni. Ezért kutatóútra mentem, mely során néhány élettérben tartózkodtam Paraguayban, Argentínában és Kaliforniában. Ennek a kutatóútnak központi eleme volt a lokális szubközösségek aktivitásaiban való részvétel, illetve egyes tagok mindennapjainak végigkísérése.

3.2. Be- és kilépés a plurilokális, számítógépes közvetítésű terepre

A „becoming member” folyamata – amint említettem – egy fontos adatforrás lehet, mivel a terepre lépés „irritációkat” okoz, amelyeket egyúttal a terepen a társadalmi rend kinyilvánítása kísér. A Ciberville-kutatás kontextusában a terep plurilokalitása és többdimenziós volta révén újra és újra újabb terepekre kellett belépni, amelyeknek mind önálló társadalmi rendjük van, és az Online-vitafórum globálisan megosztott színterén egymással kapcsolatban állnak. Egy ilyen komplex terepen résztvevővé válni azt jelenti, hogy kutatóként a terep különböző dimenzióit, társadalmi pozícióit és lokalitásait jártam be, és így a terep társadalmi valóságát különböző perspektívákból szemlélhettem. Mint a vizsgált csoport tagjainak többsége, először én is a nyilvános hozzáférhető vitafórum anonim olvasójának pozícióját vettem fel, hogy megismerhessem a témákat és a kommunikációs gyakorlatokat, mielőtt megismertettem volna magamat a csoporttal, és aktív, új tagként regisztráltam volna.

3.2.1. „What's going on here?” – közeledések a Ciberville-hez

2003 szeptembere és 2004 augusztusa között megpróbáltam tehát az anonim olvasó perspektívájából közeledni a Ciberville-fórum témáihoz és gyakorlataihoz. A fórum kilenc tematikus szekcióra oszlik, amelyekben állandóan újabb és újabb tópicokat nyitottak, és az égvilágon mindenről beszélgettek. Ebben az időben a Ciberville-nek körülbelül ezer regisztrált, többé-kevésbé aktív tagja volt, akik különböző időzónákban helyezkedtek el. Tehát alig volt korlátozás témában vagy időben, és így a fórumon állandóan újabb és újabb szöveges

hozzászólások jelentek meg. Először naponta kb. két órát olvastam, ám így a szöveges hozzászólások mennyiségével nem lehetett megbirkózni. Mivel fő érdeklődésem a migránsok internethasználatára irányult, arra a szekcióra koncentráltam, amely a migrációban élő paraguayiaknak szólt.

3.2.2. Pozícióváltás: néma megfigyelőből (lurker) tag (member)

Az a döntés, hogy egy idő után az anonim megfigyelés helyett a Ciberville aktív tagjaként lépjek fel, némi rizikóval járt, és jól meg kellett gondolni. Addig ugyan a terephez való hozzáférésem korlátozott volt, de ez potenciálisan mindenki számára engedélyezett, így nem kellett sem a terepen betöltött szerepemem, sem az elfogadottságomon törnöm a fejemet. Másrészt már időt és munkát fektettem a kutatásba, amelyet veszélyeztetve láttam, ha az aktív terepre lépés sikertelen lenne, illetve ha a terephez tartozók elutasítanának. Még azután is, hogy a kapcsolatfelvétel az oldal moderátorával problémamentesen zajlott, és biztos lehettem a terep kapuőrének (lásd Wolff 2003) támogatásáról, mégis eltartott egy jó darabig, mire elhatároztam magam, hogy aktív résztvevő leszek. Az a kérdés bizonytalanított el, hogy miként is mutakozzam be, és mennyit áruljak el a valódi céljaimból úgy, hogy ne is kelljen hazudnom, de ne is okozzak szükségtelen riadalmat a terepen.

Lindner (1981) szerint a terepre lépéstől való félelem a kutató metaperspektívájának kifejeződése, amely során elképzeli azt, hogy a terepen hogyan látják őt. Ez a félelem (véleménye szerint) kétoldalú megfigyelésre és ezzel a kutató és a „kutatottak” közötti szimmetriára utal. Mindeközben Lindner kritizálja azt a szakirodalmak által ajánlott módszert, hogy a kutató érdekeinek megfelelően vegyen fel egy társadalmi szerepet a terepen, amely szimmetriát tükröz, hogy ezzel elfedje az aszimmetrikusnak gondolt és kihasznált helyzetet. A társadalmi szerep, a kommunikáció és az interaktív szituáció eszközzé tétele – hogy így férjünk hozzá a terephez és nyerjünk információkat – „az empirikus társadalomkutatás logikájára mutat rá, amely a társadalmi szerepre csupán mint a tudományos szerep funkcionális kellékére tekint”.¹³⁹ Ez a csak-akkor logika azonban megakadályozza a kutatót, hogy annak az adott szituációnak a kontextusára hagyatkozzon, amelyet éppenséggel meg akar érteni. Lindner ehelyett azt ajánlja, hogy

139 „verweist auf die Logik der empirischen Sozialforschung, die soziale Rolle als bloßes Funktionsrequisit der wissenschaftlichen Rolle zu begreifen” (Lindner 1981:56).

a kutatónak a terep általi primer megítélését úgy kezeljük, mint adatokat, mivel ezekben társadalmi és kulturális tapasztalatok mutatkoznak meg.

A fórum moderátora, akit beavattam dilemmáimba és tanácsát kértem, azt ajánlotta nekem, hogy új résztvevőként prezentáljam magamat, hogy így tópicokat nyithassak, amelyekben feltehetem mindazon kérdéseimet, amelyek a kutatásommal kapcsolatosak, anélkül, hogy kutatóként kelljen megmutatkoynom – szerinte más résztvevők is kérdéseket tesznek fel a tópicokban, anélkül, hogy kutatóknak. Továbbá pedig a fórum nyilvánosan elérhető, és azzal, amit ott olvasok, elvileg azt tehetek, amit akarok. A kapuőr, aki először ellenőrizte, de ugyanakkor lehetővé tette a terephez való hozzáférésemet, egyúttal hasznos „kutatótársnak” bizonyult.¹⁴⁰ Tudásával a terep társadalmi rendjéről se-

gített nekem egy szerepet és pozíciót találni, amely jellemző a terepen és egyúttal lehetővé teszi, hogy kutatási érdeklődésemet kövessem. Egyben azt is hangsúlyozta számomra, hogy az anonim nyilvánosság a Cibervalle társadalmi eseményeinek strukturális része, és a résztvevők nagyon is tudatában vannak ennek az alapfeltételnek. Végül az újra-be-mutatkozásnak egy formáját választottam, amely megszokott a fórumon: írtam egy hozzászólást, amelyben szeretettel üdvözöltem az egész közösséget, néma felhasználóként (lurker) határoztam meg magamat, elmagyaráztam Paraguayhoz való kötődésemet, és végül a fórumbeszélgetésekhez fűződő társadalomtudományos érdeklődésemről is szójtettem, anélkül azonban, hogy konkrétan megfogalmaztam volna, hogy a fórum a kutatási terepem része volna.

140 A híres tanulmány, *Az utcasarki társadalom* függelékében, amely egy bos-toni olasz negyed etnográfája, és amelyet először 1943-ban publikáltak, Whyte részletesen leírja a terephez való hozzáférés nehézségeit és az adatközlők jelentőségét a terepen. Whyte részletezi, hogyan alakult viszonya Doc-kal, a negyed egy lakójával a kutatás során. „Eleinte csak egy különösen fontos adatközlő volt – és egyben védelmező is. Miután több időt töltöttünk együtt, már nem kezeltem passzív adatközlőként. Teljesen nyíltan beszélgettem vele arról, hogy mit akarok tenni, hogy milyen nehézségeim vannak és így tovább. Időnk nagy részét ilyen ötletekről és megfigyelésekről szóló beszélgetésekkel töltöttük, és így Doc szó szerint munkatársammá vált kutatásaimban” (1996:302). Amennyiben egyes csoportokkal vagy személyekkel, akik a Cibervalle-t alkotják, személyes kapcsolatba kerültem, tájékoztattam őket a kutatásról, és megkérdeztem őket, hogy akarnak-e közreműködni benne. Mindeközben újra és újra megállapítottam, hogy az adatközlő és a kutató-társ közötti különbségtétel mennyire mesterséges. Csodálkozással töltöttem el az a nyíltság és bizalom, amellyel a Cibervalle-t@gok bepillantást engedtek nyerni nekem hétköznapjaikba és privát életterületeikbe. Örömmel töltött el kíváncsiságuk és érdeklődésük is, hogy együttműködjenek a kutatásommal. A sok segítőkész tanács, gondolatébresztő hozzászólás és kérdés a részükről mélyebbre engedtek látni az egyes jelenségek kapcsán. Gyakran úgy tűnt nekem, hogy kutatási érdeklődésem a Cibervalle-t@goknál termékeny talajba hullt, és beszélgetőpartnereim életvilágbeli tapasztalatai és kérdései által növekedhetett. Talán mivel a Cibervalle virtuális társadalmi világa még relatíve fiatal, lakói is nagy érdeklődéssel fordulnak felfedezése irányába. Mindenesetre a számtalan beszélgetés, amelyet nem csak az én kezdeményezésemből folytattak a fórum jelentőségéről, alkalmat ad erre a feltételezésre.

<p>Hola soy nueva Hola gente buena de cibervalle. Hace rato que suelo leer sus charlas y ahora me gustaria participar. Soy Alemana con parientes paraguayos. Me dedico a las ciencias sociales, en particular me interesa el tema de migraciones. La verdad he aprendido mucho de todos ustedes, ya que en este foro los paraguayos viviendo en todo el mundo intercambian sus experiencias e ideas. Veo que gracias al internet la distancia ya no impide sentirse unidos. Espero compartir la buena onda que son! Nick: mafalda E-mail: m-f-d-_-@hotm**l.com IP: 129.70.100.* Respuestas: 70 Ultima respuesta: 14/09/2004</p>	<p>Hallo, ich bin neu Hallo liebe Leute von Cibervalle. Seit einiger Zeit lese ich eure Diskussionen und würde mich jetzt gerne beteiligen. Ich bin Deutsche mit paraguayischen Verwandten. Ich beschäftige mich mit Sozialwissenschaften, besonders interessiert mich das Thema Migration. Ehrlich gesagt, habe ich schon viel von euch gelernt, da in diesem Forum Paraguayer, die auf der ganzen Welt verstreut leben ihre Erfahrungen und Ideen austauschen. Ich sehe, dass dank des Internets die Entfernung nicht mehr verhindert, sich vereint zu fühlen. Ich hoffe, die buena onda hier mit euch zu teilen. Nick: mafalda E-mail: m-f-d-_-@hotm**l.com IP: 129.70.100.* Antworten: 70 Letzte Antwort: 14/09/2004</p>
--	---

Hello, új vagyok

Hello, kedves emberek a Cibervalle-n. Egy ideje olvasom a vitáitokat, és most szeretnék én is csatlakozni. Német vagyok, paraguayi rokonsággal. Társadalomtudományokkal foglalkozom, különösen a migráció témája érdekel. Őszintén szólva már sokat tanultam tőletek, hiszen ezen a fórumon olyan paraguayiak osztják meg tapasztalataikat és ötleteiket, akik szerteszét élnek az egész világon. Látom, hogy hála az internetnek a távolság többé nem akadályozza az összetartozás érzését. Remélem, hogy megoszthatom veletek a buena onda-t.¹⁴¹

*Első példa a fórumkommunikációra:
 „Mafalda üdvözlő tópicója”*

141 *Buena onda* [spanyol] szó szerint lefordítva annyit tesz: „jó hullám”. Onda a hétköznapi szóhasználatban egy személy kisugárzását, egy helyzet, illetve egy csoport atmoszféráját vagy hangulatát írja le. A Cibervalle-n a *buena onda* kifejezést gyakran használják. Ezzel ugyanannyira kifejezik a pozitív alaphangulatot a közösségen belül, mint a résztvevők jó szándékát is.

Az első tópicom hamar megtelt válaszokkal. Nem csak lelkesen üdvözöltek azonban, hanem az idősebb tagok arra is felkészítettek, hogy mi vár majd rám, és mit várnak el tőlem mint Cibervalle-t@gról. Vagyis felvilágosítottak a Cibervalle társadalmi rendjéről. Aztán a Cibervalle tagjaként megpróbáltam azt tenni, amit mások is tettek. Nyitottam néhány tópicot, olvastam más tagok tópicóit, és részt vettem néhány hozzászólással az éppen zajló vitákban. Ugyanazt a Messenger programot használtam, mint a többiek, és beszélgettem néhány Cibervalle-t@ggal erről-arról, de legfőképpen a Cibervalle-fórum aktuális eseményeiről. Beharangoztam előre buenos airesi, majd később paraguayi utazásomat, részt vettem a lokális találkozókön, amelyekre meghívtak, és kommentáltam az ezeken a találkozókön készített fotókat, melyeket aztán a fórumon közzé tettem.

Mind az írásbeli hozzászólásaim, mind pedig a lokális találkozókön való részvételem, amennyiben ezek visszacsatolásra kerültek a fórum szintjén, információkat szolgáltatottak rólam, anélkül hogy valakivel direkt módon interakcióba kerültem volna. Azáltal, hogy sűrűn részt vettem különböző paraguayi és argentin csoportok lokális találkozóin, rövid időn belül emelkedett ismertségem foka a globális fórumközösségben, amelynek következtében egyben bizalmat is szavaztak nekem és ez könnyebb hozzáférést jelentett az egyes cselekvőkhöz, még akkor is, ha személyesen nem ismertek. Paraguayban még az is megtörtént velem, hogy egy számomra teljesen ismeretlen férfi szólított meg a buszpályaudvaron a következő szavakkal: „Te vagy Mafalda?”, és úgy mutatkozott be, mint a Cibervalle-fórum tagja, aki Texasban él, és éppen a családját látogatja meg Paraguayban. Azokról a lokális találkozókön készült fotókról ismert engem, amelyeken részt vettem. Én azonban nem ismerhettem őt, mivel ugyan a fórum aktivitásait folyamatosan figyelte, maga azonban ritkán nyilvánult meg saját hozzászólásokkal és sosem vett részt lokális találkozón, és így nem is voltak róla fotók a fórumon.

Lindner (1981) azt ajánlja, hogy a terepen a megfigyelési helyzet reciprocitását vegyük kiindulópontként, amikor a társadalmi kapcsolatokra reflektálunk, és ebből következően a terepkutatás normájává teszi az egyenrangú és kétoldalú kommunikációt. Amint megmutatkozott egy ilyen terepen a megfigyelési helyzet sokkal összetettebb, mint egy fizikai-lokális, együttes jelenlétre építő megfigyelési viszony esetében. A reciprocitás egy

nyilvánosan hozzáférhető, számítógép által közvetített kommunikációs térben nem jelenti szükségképpen a kétoldalú kommunikációt, mivel néma felhasználóként (lurker) követhetjük az aktív résztvevőket egy fórumbeszélgetés során anélkül, hogy akár megfigyelnének, akár észrevennének minket. A megfigyelési helyzet reciprocitása sokkal inkább az egyoldalú megfigyelési viszonyok kétoldalúságára vonatkozik. Vagyis, amiként a kutató a terepért részvétel nélkül megfigyelheti anélkül, hogy a cselekvők észrevennék, úgy őt is megfigyelhetik anélkül, hogy észrevenné.

3.3. „Itt és ott lenni” – „itt vagy ott lenni”: Hova vezet a mobil (virtuális) etnográfia?

A terep plurilokalitásából és többdimenzióságából következik, hogy az egész terepkutatás ismételt be- és kilépésekre osztható, közeledésben és eltávolodásban határozható meg. A bemutatkozás és üdvözlés a Cibervalle-fórumon, továbbá az első találkozások a különböző szubcsoportokkal a helyszínen fontos adatforrások voltak ahhoz, hogy a lokális társadalmi rendet vizsgálhassam és lehetséges azonosságokat és különbségeket ragadhassak meg a különböző síkokon. A szisztematikus reflexió erre a fajta mobil etnográfia, a terepen történő pozícióváltásra és a részben zavaró megfigyelésekre, amelyeket ezzel kapcsolatban tettem, döntő mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy megértsem ennek a terepnek a sajátosságait.

A mód, amellyel a fórumkommunikációkat olvastam, látványosan mélyebb lett, miközben azokon a különböző dimenziókön és részvételi státusokön mentem keresztül, amelyekből a Cibervalle áll. Megtanultam, hogy a fórumon sok kommunikáció csak a párhuzamosan a Messengeren folytatott kommunikáció, illetve a lokális személyes cselekvések összefüggésében követhető. Hirtelen sok mindent megértettem, ami korábban néma felhasználóként (lurker) teljesen értelmetlennek tűnt számomra. Ha a kutatás elején a Cibervalle információs hálózat része voltam, amelyhez azért fordultam, hogy bepillantást nyerjek azokba a témákba, amelyekkel a migrációban élő paraguayiak foglalkoznak, úgy egyszer csak a Cibervalle életközösség része lettem, amellyel mindennapjaim meghatározó részét töltöttem. Ahogy az életközösség más tagjai is, úgy már én sem az egyes tematikus szekciók felé orientálódtam, hanem a „Recientes” rubrika felé, vagyis az aktuálisan megvitatott tópicok felé, amelyek mentén a Cibervalle állandóan zajló társadalmi élete megfigyelhető. Amint megnyitottam a fórum

oldalát, azonnal beléptem az Instant-Messengerbe is, és ezzel kifejeztem jelenlétemet és elérhetőséget. A Messengerben zajló privát beszélgetések gyakran a fórum aktuális történései körül forogtak, megbeszélték annak tartalmát vagy néhány saját hozzászólást, mielőtt azt nyilvánosan közzétették volna.

A lokális találkozókon való részvételeim során megállapítottam, ezek a fórumon történő utólagos nyilvánossá tételek hatása alatt állnak. Állandóan fotóztak, és újra és újra aszerint kommentálták a szituációt, hogy feltételezhetően mit fognak szólni hozzá a jelen nem lévő tagok. Ezzel együtt azoknak a fotóknak az értelmezése, amelyeket utólag a fórumon közzétettek, határozottan más volt, mint maga a lokális szituáció. Például, ha az online megfigyelés során az a benyomás alakult ki az emberben, hogy az Asunciónban megrendezett lokális találkozók a buenos airesiekhez képest jobban megszervezettek, változatosabbak és izgalmasabban kialakítottak voltak, úgy ez a benyomás a helyszínen való személyes részvétel során majdnem az ellenkezőjébe fordult. Ellentétben mediális rekonstrukciójával a fórumon számomra és a látogatók számára, akiket oda elkísértem, az asuncióni találkozó tartalmilag üresnek tűnt, és a résztvevők meglehetősen kevésbé foglalkoztak egymással és a közös pillanattal. A buenos airesi találkozó mediális rekonstrukciójával ellentétben nagyon is élénk, kommunikatív és érzelmileg sűrű volt, a résztvevők

pedig nagyon is intenzíven foglalkoztak egymással és a közös pillanattal.

Ilyenfajta ingerek fontos útmutatóként szolgáltak az elemzésemnél. A terepkutatás különböző állomásain gyűjtött adatok összehasonlító elemzése során a leírt különböző benyomásokat az egyes cselekvők életvilágbeli helyzetével összefüggésben lehetett megmagyarázni. Amint korábban részleteztem, a migrációban élő paraguayiak számára a lokális találkozóknak egészen más jelentőségük van, mint a Paraguayban élő résztvevők számára. Míg az előbbieknél a lokális szituáció és az együttlét pillanata áll az előtérben, addig az utóbbiak számára a lokális szituáció társadalmi jelentősége csak egy későbbi időpont során mutatkozik meg, pontosan akkor, amikor a fizikailag jelen nem lévő tagok részvehetnek az esemény virtuális újraalkotásában.

A Cibervalle-vel kapcsolatos tapasztalataim megmutatják, milyen összetett és meglepő lehet egy kutatás egy plurilokális, számítógép által közvetített kutatási terepen, ha a kutatók követik a jelenségek diverzitását és sajátos logikáját. Írásomat egy további irritáló felfedezéssel szeretném zárni, amelyet a Cibervalle-n való utazásom során tettem. A következő kommentár, amelyet paraguayi tartózkodásom során fogalmaztam meg a Cibervalle-fórumon, megint csak jól kifejezi azokat a kihívásokat, amelyeket a számítógépes közvetítésű transznacionális életformák a társadalomtudományos cselekvés és gondolkodás elé helyeznek. Olyan kategóriák, mint

<p>les cuento algo que me parece muy curioso y que explica el por qué se me escaparon los últimos posteos en mis tópicos y los dejé un poco abandonados. Lo que pasa es que cuando viajé a Paraguay casi ya no tenía acceso a la internet y por lo tanto no tenía forma de participar mucho en cibervalle. Es decir, estando físicamente en el centro de la comunidad cibervallera me sentí al mismo tiempo desconectada, fuera de la misma. Veo que lo mismo pasa a muchos integrantes: Cuando van a Paraguay para pasar las vacaciones con sus familias desaparecen del foro y no vuelven antes de haberse alejado del contexto físico que forma la base común de la comunidad.</p> <p>Curioso, no?</p> <p>Mafalda</p> <p>Cantidad de posteos: 240</p> <p>IP: 200.69.45.*</p> <p>Origen: </p> <p>24/02/2005</p>	<p>ich erzähle euch etwas, was mir sehr sonderbar vorkommt und was erklärt, warum ich die letzten Beiträge in meinen Tópicos* übersehen und sie ein wenig vernachlässigt habe. Es ist nämlich so, als ich nach Paraguay gereist bin, hatte ich fast keinen Zugang mehr zum Internet und deshalb hatte ich auch keine Möglichkeit, mich an Cibervalle zu beteiligen. Das heißt, als ich mich physisch im Zentrum der Cibervalle-Gemeinschaft befand, habe ich mich gleichzeitig mit ihr unverbunden und außerhalb von ihr gefühlt. Ich sehe, dass vielen Mitgliedern dasselbe passiert: Wenn sie nach Paraguay fahren, um die Ferien mit ihren Familien zu verbringen, verschwinden sie aus dem Forum und kommen nicht zurück, bevor sie sich nicht von dem physischen Kontext entfernt haben, der die gemeinsame Basis dieser Gemeinschaft bildet.</p> <p>Sonderbar, nicht?</p> <p>Mafalda</p> <p>Anzahl der Beiträge: 240</p> <p>IP: 200.69.45.*</p> <p>Herkunft: </p> <p>24/02/2005</p>
--	--

tér, lokalitás és mobilitás, amelyeknek a jelentése és egymáshoz való viszonya egyértelműnek tűnt, kérdésessé válnak azoknak a tapasztalatoknak a függvényében, amelyeket ez a hozzászólás leír. Azzal a problémával kapcsolatban, hogy meghatározzuk, mit jelent „ott lenni” egy plurilokális, számítógép által közvetített terep esetében, most egy további kérdés merül fel: lehetséges-e egyszerre itt és ott lenni?

elmesélek nektek valamit, ami nekem nagyon különösnek tűnik, és megmagyarázza azt, hogy a tópicomban az utolsó bejegyzések miért kerültek el a figyelmemet, és miért hanyagoltam el őket. Az történt ugyanis, hogy amikor Paraguayba utaztam, alig volt hozzáférésem az internethez, és ezért nem is volt lehetőségem részt venni a Cibervalle-n. Vagyis amikor fizikailag a Cibervalle-közösség központjában voltam, akkor egyszerre úgy éreztem, hogy elszakadtam tőle, és ki vagyok zárva belőle. Látom, hogy több taggal is ugyanez történik: ha Paraguayba utaznak, hogy családjukkal töltsék a szabadságukat, eltűnnek a fórumról és addig nem jönnek vissza, amíg el nem távolodtak attól a fizikai környezettől, amely a közösség közös alapját adja. Furcsa, nem?

*Második példa a fórumkommunikációra:
„Definir lo virtual”.*

Absztrakt

Írásomban egy „idegen népet” mutatok be, amely a World Wide Web (www) virtuális terében él együtt, miközben az egyes szereplők fizikailag és lokálisan szituált életvilágbeli kontextusai különböznek egymástól. Ez a társadalmi alakzat (földrajzi) kiterjedésében potenciálisan globális, és az életvilág virtuális és globális, valamint fizikai és lokális dimenzióit összekapcsolva, továbbá a kommunikáció mediális és szinkron formáinak kombinált használatával jön létre. Egy ilyen plurilokális, számítógép által közvetített terepen végzett etnográfiai kutatás olyan problémákat hoz felszínre, amelyekre alaposan kell reflektálni, és kreatív megoldásokat kell találni: hol kezdődik a terep, és hol van vége? Mit jelent ebben az esetben „ott lenni”? Már ott vagyok, ha íróasztalomnál ülve a megfelelő weboldalt megnyitom és követem a kommunikációs aktivitásokat anélkül, hogy azt az aktív résztvevők érzékelnék? Vagy terepen lenni azt vonja maga után, hogy jelen vagyok és részt veszek a cselekvésekben,

vagyis egy darabig együtt élek az „idegen néppel”? És mit jelent ebben az esetben egyáltalán „együtt élni”? Eleget tapasztalhatok meg a terepemen, ha csak a virtuális cselekvésekben veszek részt, vagy figyelembe kell vennem a felhasználók fizikai és lokális kontextusait is? Különösen a terepre kerülés és a terepen lét vet fel a gyakorlatban kérdéseket egy plurilokális, számítógépes közvetítésű kutatási környezet esetén, amelyeket ebben az írásban egy nemrég befejezett etnográfiai esettanulmány tapasztalatait felhasználva fogok megvitatni.¹⁴²

Kulcsszavak: etnográfia, etnometodológia, transznacionális migráció, internet.

Abstract

This article aims to introduce an ethnic group inhabiting a common virtual space in the World Wide Web (WWW), while being physically located in different socio-geographical contexts. Potentially global in its geographical extent, this social formation is constituted by means of interrelating virtual-global dimensions with physically grounded parts of the actors' lifeworlds. In addition, the communities' social life relies on specific communicative practices joining mediated forms of communication with co-presence based encounters. Ethnographic research in a pluri-local and computer-mediated field poses a set of problems which demand thorough reflection as well as a search for creative solutions. How can the boundaries of the field be determined? What does „being there” signify in such a case? Is it possible to enter the field while sitting at my own desk, just by visiting the respective site in the WWW, simply observing the communication going on without even being noticed by the subjects in the field? Or does „being in the field” imply that I ought to turn into a member of the studied community? Am I supposed to effectively live with the others for a while? And then, what can „living together” actually mean in that case? Will I learn enough about the field simply by participating in its virtual activities? Or do I have

142 Az esettanulmány, amely ennek az írásnak a forrása, a Daheim in www.cibervalle.com – Ethnographie einer globalen Lebenswelt című disszertáció alapja, melyet 2007 júliusában adtam be a Bielefeldi Egyetem Szociológiai Tanszékére (Greschke 2007). A disszertáció globális mikrostrukturákat vizsgál (lásd Knorr-Cetina – Bruegger 2002), amelyek a mindennapi internethasználat során jönnek létre migrációs kontextusokban.

to account for the physically grounded dimensions of the actors' lifeworlds, as well? Ethnographic research in a pluri-local and computer-mediated field in practice raises a lot of questions regarding the ways of entering the field and being in the field. Some of them will be discussed in this paper by means of reflecting research experiences gained in the context of a recently concluded case study.

Keywords: Ethnography, ethnomethodology, transnational migration, Internet.

Felhasznált szakirodalom

- Adams, Angel Parham 2004 Diaspora, community and communication: Internet use in transnational Haiti. *Global Networks*, 4(2):199-217.
- Bakardjieva, Maria – Fraser, Simon 2001 The Internet in everyday life. Computer networking from the standpoint of the domestic user. *New Media and Society*, 3(1):67-83.
- Beaulieu, Anne 2004 Mediating ethnography: Objectivity and the making of ethnographies of the internet. *Social Epistemology*, 18(2-3):139-163.
- Bergmann, Jörg R. 1985 Flüchtigkeit und methodische Fixierung sozialer Wirklichkeit. Aufzeichnungen als Daten der interpretativen Soziologie. In Bonß, Wolfgang – Hartmann, Heinz (szerk.) *Entzauberte Wissenschaft: Zur Relativität und Geltung soziologischer Forschung*. *Soziale Welt*, 3. külföszám. Göttingen, Schwartz, 299-320.
- Bergmann, Jörg R. 1988 Ethnomethodologie und Konversationsanalyse. *Studienbriefe* (1-2). Hagen, Fernuniversität.
- Bergmann, Jörg R. 1993 Alarmiertes Verstehen: Kommunikation in Feuerwehrnotrufen. In Jung, Thomas – Müller-Doohm, Stefan (szerk.) *Wirklichkeit im Deutungsprozess. Verstehen und Methoden in den Kultur- und Sozialwissenschaften*. Frankfurt a.M., Suhrkamp, 283-328.
- Bergmann, Jörg R. 2003 Konversationsanalyse. In Flick, Uwe – Kardoff, von Ernst – Steinke, Ines (szerk.) *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Reinbek, Rowohlt, 524-537.
- Bergmann, Jörg R. 2006 Qualitative Methoden der Medienforschung – Einleitung und Rahmung. In Ayaß, Ruth – Bergmann, Jörg R. (szerk.) *Qualitative Methoden der Medienforschung*. Reinbek, Rowohlt, 13-41.
- Boase, Jeffrey – Chen, Wenhong – Wellman, Barry – Prijatelj, Monica 2002 Is there a place in cyberspace: *The uses and users of public internet terminals*. <http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html> [Letöltés dátuma: 2004.07.27.].
- Burawoy, Michael – Blum, Joseph A. – George, Sheba – Gille, Zsuzsa – Gowan, Teresa – Haney, Lynne – Klawiter, Maren – Lopez, Steven H. – Ó Riain, Seán – Thayer, Millie 2000 *Global ethnography: Forces, connections, and imaginations in a postmodern world*. Berkeley, University of California Press.
- Capote, Truman 1965 *In cold blood. A true account of a multiple murder and its consequences*. New York, The New American Library.
- Garfinkel, Harold – Wieder, Lawrence D. 1992 Two incommensurable asymmetrically alternate technologies of social analysis. In Watson, Graham – Seiler, Robert (szerk.) *Text in context: Contributions to ethnomethodology*. London, Sage, 175-206.
- Gille, Zsuzsa – Ó Riain, Sean 2002 Global ethnography. *Annual Review of Sociology*, 28:271-295.
- Greschke, Heike M. 2005 Nicht zuständig. Tod einer Paraguayerin mobilisiert die globale Community. *Ila, Schwerpunktheft Grenzerfahrungen*/283:16-17.
- Greschke, Heike M. 2007 Daheim in www.cibervalle.com – Ethnographie einer globalen Lebenswelt. *MS Dissertationsschrift (eingereicht)*. Fakultät für Soziologie, Universität Bielefeld.
- Heritage, John 1984 *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge, Polity Press.
- Hine, Christine 1998 *Virtual ethnography*. <http://www.intute.ac.uk/socialsciences/archive/iriss/papers/proceed.html> [Datum des Zugriffs: 23.04.2006].
- Honer, Anne 2003 Lebensweltanalyse in der Ethnographie. In Flick, Uwe – Kardoff, von Ernst – Steinke, Ines (szerk.) *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Reinbek, Rowohlt, 194-204.

- Jones, Steven G. 1995 *Cybersociety: Computer-mediated communication and community*. London, Sage.
- Karim, Karim H. (szerk.) 2003 *The media of diaspora. Mapping the globe*. Oxford, Routledge.
- Kendall, Lori 1999 Recontextualizing cyberspace – methodological considerations for online research. In Jones, Steven G. (szerk.) *Doing Internet research: Critical issues and methods for examining the net*. Thousand Oaks, Sage, 57-75.
- Klemm, Michael – Graner, Lutz 2000 Chatten vor dem Bildschirm: Nutzerkommunikation als Fenster zur alltäglichen Computerkultur. In Thimm, Caja (szerk.) *Soziales im Netz. Sprache, Beziehungen und Kommunikationskulturen im Internet*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 156-179.
- Knorr-Cetina, Karin – Bruegger, Urs 2002 Global microstructures. The virtual societies of financial markets. *American Journal of Sociology*, 107(4):905-950.
- Lindner, Rolf 1981 Die Angst des Forschers vor dem Feld. Überlegungen zur teilnehmenden Beobachtung als Interaktionsprozess. *Zeitschrift für Volkskunde*, 77:51-66.
- Luna Nueva 2005 *La trata de personas en el Paraguay. Diagnóstico exploratorio sobre el tráfico y/o trata de personas con fines de explotación sexual*. <http://www.oimconosur.org/documentos/buscador.php?tipo=unico&documento=340&categoria=1> [Datum des Zugriffs: 11.10.2005].
- Mann, Chris – Stewart, Fiona 2000 *Internet communication and qualitative research. A handbook for researching online*. London, Sage.
- Marcus, George E. 1996 Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24:95-117.
- Miller, Daniel – Slater, Don 2000 *The Internet – An ethnographic approach*. Oxford, Berg.
- Rawls, Anne Warfield 2002 Editor's introduction. In Garfinkel, Harold *Ethnomethodology's program: Working out Durkheim's aphorism*. Lanham, Rowman & Littlefield, 1-64.
- Turkle, Sherry 1995 *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. New York, Simon & Schuster.
- Uimonen, Paula 2003 Mediated management of meaning, Online-nationbuilding in Malaysia. *Global Networks*, 3(3):299-314.
- Wellman, Barry – Haythornthwaite, Caroline (szerk.) 2002 *The Internet in everyday life*. Oxford, Blackwell.
- Wellman, Barry – Hogan, Bernie 2004 The immanent Internet. In McKay, Johnston (szerk.) *Netting citizens: Exploring citizenship in a digital age*. St. Andrews, University of St. Andrews Press, 54-80.
- Whyte, William, F. 1996/1943 *Die Street Corner Society. Die Sozialstruktur eines Italienviertels*. Berlin, de Gruyter.
- Wolff, Stephan 2003 Wege ins Feld und ihre Varianten. In Flick, Uwe – Kardoff, von Ernst – Steinke, Ines (szerk.) *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Reinbek, Rowohlt, 334-349.